

ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀՈԳԵՔԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՅԱՑՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

*Լորյան Ա. Բ. (ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիա,
Երևան, Հայաստան)*

alokyandoc@mail.ru

*Աղուզումցյան Ռ. Վ. (ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիա,
Երևան, Հայաստան)*

rvaghzumtsyan@list.ru

Հոդվածում ներկայացվում է կառավարման հոգեբանության կայացման գործընթացը Հայաստանի Հանրապետությունում: Ժամանակագրական առումով անդրադարձ է կատարված կառավարման հոգեբանության զարգացմանը նպաստող գիտական աշխատություններին, գիտահետազոտական կենտրոններին և ծրագրերին: Ուրվագծված են կառավարման հոգեբանության արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում, ինչպես նաև դրանց զարգացման հեռանկարային խնդիրները:

Հանգուցային բառեր. *կառավարման հոգեբանություն, կառավարիչ, գործունեության արդյունավետություն, զարգացում, հեռանկարային խնդիրներ:*

Արդի ժամանակներում կառավարման համակարգերի արագ փոփոխություններին զուգընթաց կառավարչական գործունեության հոգեբանական առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը դառնում է անհրաժեշտություն: Որպես գիտակարգ՝ կառավարման հոգեբանությունը զարգացում է ապրում և փորձում է պատասխանել կառավարման արդի մարտահրավերներին: Կառավարման հոգեբանության հիմնարար խնդիրներից է կառավարչական գործունեության արդյունավետության ապահովումը, ինչը պայմանավորված է կառավարչի մասնագիտական և հոգեբանական որակներով: Կառավարման հոգեբանության նպատակն է կառավարչի կառավարչական հոգեբանական մշակույթի զարգացումը, հոգեբանական գիտելիքների և կարողությունների գործնական կիրառության և տեսական ըմբռնման համար կառավարման մեջ անհրաժեշտ հիմքերի ստեղծումը: Ընդգծենք, որ կառավարման հոգեբանական ասպեկտները բացահայտվում են կառավարման հոգեբանության շրջանակներում, որն ուսումնասիրում է կառավարչական գործունեությունը, դրա կազմակերպումը հոգեբանական արդյունավետության տեսանկյունից, դեկլարարի կամ կառավարչի անձի առանձնահատկությունները և նրա գործունեության պայմանների բարելավումը, գործունեության մեջ մարդկանց մոտիվացիայի հոգեբանական ասպեկտները, կազմակերպության գործունեության հարցերն

ամբողջությամբ: Ուշագրավ է, որ կառավարման հոգեբանությունն առաջացել է ոչ միայն կազմակերպության գործունեության արդյունավետության, այլև մարդու՝ աշխատանքային գործունեության մեջ ինքնազարգացման նպատակով:

Հայաստանում կառավարման հոգեբանությունն այսօր ընդլայնվում է, իրականացվում են հիմնարար հետազոտություններ, որոնք վերաբերում են կառավարման տարբեր ասպեկտների հոգեբանական առանձնահատկություններին: Ընդգծենք, որ հայ գիտական հանրության համար կառավարման հոգեբանությունը մեծ հետաքրքրություն ներկայացնող ոլորտներից է: Անդրադառնանք կառավարման հոգեբանության կայացմանը ՀՀ-ում:

Հայաստանում կառավարման և աշխատանքի հոգեբանության սկզբնավորման նախադրյալ կարող է համարվել 1979 թ. Երևանի պետական համալսարանում հիմնված ինժեներական հոգեբանության գիտահետազոտական լաբորատորիան (գիտական ղեկավար՝ Ռ. Աղուզումյան): Լաբորատորիայի ստեղծման գործընթացին մեծ օգնություն և աջակցություն ցուցաբերեց ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի հոգեբանության ինստիտուտը՝ ի դեմս անվանի գիտնականներ Բ. Ֆ. Լոմովի (1984), Ա. Պ. Չերնիշևի (1980), Յ. Մ. Չաբրոդինի (2008), Լ. Մ. Դուբովոյի (2005), որոնք հետագայում անդրադարձան կառավարման հիմնախնդիրներին: Գիտական ուսումնասիրության զլխավոր ուղղություն դարձան մասնագիտական հոգեբանական ընտրության և ավտոմատիզացված կառավարման համակարգերում անձի հոգեբանական դրսևորման խնդիրները:

1993 թվականին լաբորատորիան հետազոտական գործունեություն է իրականացնում «Մասնագիտական ուսուցման մեթոդաբանական պրոբլեմները» թեմայի շրջանակներում: 1996-1999 թվականների ընթացքում լաբորատորիայում ուսումնասիրվում է «Կառավարման հոգեբանությունը փոքր և միջին բիզնեսում» թեման, որի աշխատանքներին մասնակցում էին ԵՊՀ հոգեբանության ամբիոնի և լաբորատորիայի աշխատակիցներ [14]: 1999 թվականին Երևանի պետական համալսարանում անցկացվել է միջազգային գիտաժողով «Փոքր և միջին բիզնեսի կառավարման հոգեբանական հիմքերը» խորագրով, և հրատարակվել է գիտաժողովի նյութերի ժողովածու:

Կառավարման հոգեբանության հայաստանյան պատմությունը վերջին 15 տարվա ընթացքում շարունակվեց տարբեր գիտական և ուսումնական հաստատություններում: Հարկ է նշել, որ մեր երկրում կառավարման հոգեբանության ոլորտին վերաբերող հետազոտություններն սկսվել էին մինչև դրա մասնագիտական առարկա դառնալը: Այդ ժամանակաշրջանում հրատարակված աշխատանքներից է «Կառավարման հոգեբանություն» ուսումնական ձեռնարկը (Վ. Մ. Եղիզարյան, Ս. Ա. Սեդրակյան, 2004թ.): Իբրև կառավարման հոգեբանության համակարգված ուսումնական շարադրանք՝ դա հայալեզու առաջին հրատարակությունն էր [7]: Կառավարման հոգեբանության ոլորտը հարստացնող մեծ արժեք ներկայացնող հետազոտություններից է Ս. Ռ. Գևորգյանի՝

«Դժվար կոնֆլիկտաձին իրադրություններում պետճառայողների փոխներգործության հոգեբանական հիմքերը» թեմայով հետազոտական աշխատանքը (2006թ.) [6]: Այն հանրային ծառայության համակարգի հոգեբանական ասպեկտների սակավաթիվ անդրադարձերից էր:

Կառավարման հոգեբանության ոլորտին առնչվող հետազոտություններ է իրականացրել Ռ. Հ. Պետրոսյանը 2010 թվականին (հետազոտության օբյեկտ են հանդիսացել ղեկավարի անձը և նրա՝ իշխանության ձգտելու դրդապատճառի դրսևորումները կառավարչական գործունեությունում), Ս. Գ. Ստեփանյանը՝ 2011 թվականին (հեղինակը կատարել է կադրային մենեջմենթի հոգեբանական գործոնների համալիր ուսումնասիրություն և զարգացրել գիտականորեն հիմնավորված կիրառական մոտեցում) [18, 20]: Գործարար միջավայրում կոնֆլիկտների հոգեբանական առանձնահատկություններին նվիրված հետազոտություն է իրականացրել Ա. Տ. Բեջանյանը (2012թ.): Հեղինակը բացահայտել է կոնֆլիկտները կանխարգելելու և դրանք լուծելու ուղիները, ինչպես նաև դրանց պատճառահետևանքային կապերն ու արդյունավետ կառավարման մեխանիզմները [5]:

Բազմաթիվ հետազոտություններ և գիտական աշխատանքներ են իրականացվել որոշումների կայացման, իմիջի, աշխատանքային դրդապատճառների վերաբերյալ: Այսօր էլ ոլորտի նկատմամբ գիտական հետաքրքրությունը չի նվազում, ինչը վկայում է այս գիտաճյուղի հանդեպ հանրության մեծ ուշադրության և կառավարման համակարգի հոգեբանական խնդիրներին ներկայացված պահանջի մասին: Այս ամենը նշանակում է, որ կառավարման հոգեբանությունը Հայաստանում բուռն զարգացում է ապրում: Սակայն մինչ այժմ կատարված ուսումնասիրություններից քչերն են առանձնանում պետական և մասնավոր կառավարման համակարգերի հոգեբանական յուրահատկությունների համակողմանի քննությամբ: Ուսումնասիրությունները հիմնականում կատարված են համակցված տարբերակով, և հաճախ ուսումնասիրման օբյեկտ են դարձել կառավարչի անձի հոգեբանական յուրահատկությունները՝ անկախ այն բանից, թե որտեղ է իրականացվում գործունեությունը՝ պետակա՞ն, թե մասնավոր համակարգում: Սակայն հոգեբանական գրականության մեջ բազմիցս շեշտվում են գործունեության պայմանների դերն ու նշանակությունը անձի այս կամ այն հատկության դրսևորման հարցում [22]:

Հայաստանում կառավարման հոգեբանության զարգացմանը նպաստեցին հայ հետազոտողների մի շարք աշխատություններ: Դրանցից են՝ «Անձի հոգեբանական անվտանգության հիմնախնդիրները» կոլեկտիվ մենագրությունը (2009թ.), «Իշխանության մոտիվացիայի դրսևորումը կառավարչական գործառույթներում» ուսումնական ձեռնարկը (Ռ. Պետրոսյան, 2012թ.), «Մասնագիտական պատրաստման համակարգում հոգեբանական պրոյեկտավորման սկզբունքները» աշխատությունը (Ռ. Աղուզումցյան, 2013թ.) [4, 18, 20]:

Կառավարման հոգեբանության բնագավառին է վերաբերում նաև Դ. Ս. Ամիրյանի «Գործարարության հոգեբանական նախադրյալները» մենագրությունը (2010թ.): Այն նվիրված է քիչ ուսումնասիրված այնպիսի հիմնահարցի, ինչպիսին է գործարարության ոլորտի մասնագետների հոգեբանական պատրաստությունը: Այն ներկայացնում է շուկայական տնտեսության պայմաններում ապագա ձեռներեցներին կրթելու և հոգեբանորեն պատրաստելու խնդիրները, զուգահեռներ է անցկացնում գործող և ապագա ձեռներեցների վարքի ռազմավարությունների, աշխարհընկալման, գործնական հատկությունների և գործելաոճի սկզբունքների միջև [2]:

Կիրառական տեսանկյունից կարևորվում է մարդկային ռեսուրսների կառավարմանը վերաբերող ձեռնարկը («Անձը և պաշտոնը», Մ. Գ. Պետրոսյան, Ա. Ս. Ջավադյան, Դ. Ս. Ամիրյան, 2013թ.), որտեղ հոգեբանական տեսանկյունից վերլուծված են անձի և պաշտոնի համապատասխանությանը, անձնակազմի ընտրությանը, գնահատմանը, խրախուսմանը, անձնակազմին հարմարվելուն առնչվող հարցեր: Այս աշխատությունը հարուստ է կիրառական նշանակության նյութերով, ինչպիսիք են պաշտոնի վերլուծության հարցաթերթիկը, պրոֆեսիոգրամայի օրինակը, պաշտոնի գնահատման սանդղակը և այլն [19]:

Հրատարակված գործնական ձեռնարկներն իրենց հերթին նպաստեցին կառավարման հոգեբանության լայն կիրառմանը՝ հնարավոր դարձնելով մասնագիտական ընտրության, աշխատակազմի ընտրության և կառավարման տարբեր բնագավառներում անձի հոգեբանական խնդիրների լուծումը կամ կանխարգելումը: Դրանցից է «Մասնագիտական կողմնորոշման հիմունքներ. գործնական հոգեբանություն» ուսումնական ձեռնարկը (Ս. Հովհաննիսյան, 2014թ.), որտեղ համառոտ շարադրված է կենսական և մասնագիտական ինքնորոշման հայեցակարգը: Ձեռնարկը հազեցած է տեղայնացված մեթոդիկաներով, որոնք թույլ են տալիս մասնագիտական ընտրությունը համապատասխանեցնել անձի առանձնահատկություններին [17]:

Հետագայում խնդրի հանդեպ մեծ հետաքրքրությունը ուսումնական հաստատությունների առջև հարցն ավելի կանոնակարգված դիտարկելու պահանջ դրեց, և ԵՊՀ ընդհանուր հոգեբանության ամբիոնում իրականացվեց «Կառավարման հոգեբանություն» մագիստրոսական ծրագիրը (2006 թվականից սկսած):

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիան նույնպես, 2004 թվականից սկսած, մագիստրոսներ է պատրաստում «Կառավարման հոգեբանություն» մասնագիտությամբ:

Այսպիսով, կառավարման հոգեբանության հիմնական կենտրոններն են՝

- ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի կառավարման հոգեբանության ամբիոնը և «Կառավարչական գործունեության հոգեբանություն» գ/հ լաբորատորիան:

- ԵՊՀ մագիստրոսական ծրագիրը և «Անձի և մասնագիտական գործունեության հոգեբանություն» գ/հ լաբորատորիան:

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի կառավարման հոգեբանության ամբիոնում վերջին յոթ տարվա ընթացքում տպագրվել են կառավարման հոգեբանության հիմնահարցերն ընդգրկող ուսումնական ձեռնարկներ, մենագրություններ, մեթոդական ուղեցույցներ: Կազմակերպություններում կոնֆլիկտների կառավարման խնդրին է նվիրված Ռ. Վ. Աղուզումցյանի, Ա. Բ. Լոքյանի և Լ. Հ. Պետրոսյանի «Կոնֆլիկտի կառավարումը կազմակերպություններում» աշխատությունը (2012թ.) [1]: Այստեղ վերլուծված են կազմակերպություններում կոնֆլիկտային իրավիճակների առաջացման պատճառները, դրանց կանխարգելման ուղիները: Դիտարկված են հանձնարարականներ, որոնք նպատակահարմար է կիրառել՝ ելնելով իրավիճակից, անձնային հատկություններից և բնավորությունից: Կառավարման հոգեբանության շրջանակներում լիդերության հիմնախնդրին է նվիրված Գ. Հարությունյանի՝ «Լիդերության հիմնական հոգեբանական դպրոցներն ու տիպաբանությունները» ձեռնարկը (2012թ.), որտեղ ներկայացված են լիդերության սոցիալ-հոգեբանական արդի հիմնահարցերը, դիտարկված են լիդերության ուսումնասիրման պատմական հիմքերը, դասական և ժամանակակից ազդեցիկ տեսությունները [13]: «Մարդ-օպերատոր» գործունեության վերաբերյալ բազմամյա հետազոտությունների արդյունքները ներկայացված են Ռ. Վ. Աղուզումցյանի հեղինակած «Մասնագիտական պատրաստման համակարգում հոգեբանական պրոյեկտավորման սկզբունքները» ուսումնամեթոդական ձեռնարկում (2013թ.) [20]:

Հանրային ծառայողների մասնագիտական գործունեության հոգեբանական առանձնահատկությունները լուսաբանված են Ա. Լոքյանի մենագրությունում (2015թ.) [8]: Ա. Լոքյանի կողմից մշակված է հանրային ծառայողների հոգեբանական պատրաստման հայեցակարգային մոդել:

Անձի մասնագիտական զարգացման հոգեբանական օրինաչափություններին է նվիրված Լ. Պետրոսյանի մենագրությունը (2016թ.): ՀՀ ՊԿԱ կառավարման հոգեբանության ամբիոնում գործող թեմայի շրջանակում տպագրվել է կոլեկտիվ մենագրություն, որը նվիրված է կառավարչական գործունեության հոգեբանական անվտանգությունն ապահովող գործոններին [9]:

Ինչպես արդեն նշել ենք, 2014 թվականից կառավարման ակադեմիայում գործում է «Կառավարչական գործունեության հոգեբանություն» գիտահետազոտական լաբորատորիա, որի գործունեության ընթացքում տպագրվել են երեք կոլեկտիվ մենագրություններ՝ «Կառավարչական գործունեության հոգեբանական նկարագիրը», «Կառավարիչների հոգեբանական ընտրության առանձնահատկությունները», «Կառավարչական որակների զարգացման հոգեբանական օրինաչափությունները» [10, 11, 12]:

ՀՀ ՊԿԱ «Կառավարչական գործունեության հոգեբանություն» գիտահետազոտական լաբորատորիայի շրջանակներում իրականացվել են տարբեր

մակարդակի կառավարիչների կառավարչական գործունեության հոգեբանական նկարագիր կազմելու աշխատանքները: Հաջորդ փուլում տրվել է կառավարչական գործունեության հոգեբանական բնութագիրը, որի արդյունքում կազմվել են փսիխոգրամաներ՝ ներառելով անհրաժեշտ մասնագիտական կարևոր հոգեբանական որակներ: Լաբորատորիայի գործունեության ընթացքում ստեղծվել է բացահայտված հոգեբանական հատկությունների գնահատման համակարգ: Կազմվել է հոգեբանական մեթոդիկաների փաթեթ, և այդ մեթոդիկաները տեղայնացվել են ՀՀ-ում: Մշակվել է կառավարիչների հոգեբանական որակների զարգացման գործնական դասընթացի ծրագիրը: Պետական և մասնավոր ոլորտի կառավարիչների համար նախատեսված գործնական դասընթացի նպատակն է՝ ձևավորել և զարգացնել մասնակիցների անձնային ու կառավարչական որակները, որոնք կապահովեն կառավարչական գործունեության արդյունավետ իրականացումը:

Երևանի պետական համալսարանում գործող «Անձի և մասնագիտական գործունեության հոգեբանություն» գիտահետազոտական լաբորատորիայի հետաքրքրությունների առանցքում «Անձի հոգեբանական անվտանգությունը» թեման է: Անձի հոգեբանության հիմնահարցերի վերաբերյալ լաբորատորիայում լայնածավալ հետազոտություններ են իրականացվում, տպագրվել են մի շարք կոլեկտիվ մենագրություններ [3, 4, 24]:

Կառավարման հոգեբանությունը զարգանում է նաև ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի կառավարման հոգեբանության ամբիոնում, ՀՌՍ և ԵՊՀ-ում գործող կառավարման հոգեբանության մագիստրոսական ծրագրերի շնորհիվ, որտեղ մագիստրանտներն իրականացնում են կառավարման տարբեր հիմնահարցերին առնչվող տեսական և փորձարարական ուսումնասիրություններ: Նրանց կողմից իրականացված հետազոտությունների շնորհիվ բացահայտվում են կառավարման ոլորտի հիմնախնդիրները, որոնք կարող են լուծվել կառավարման հոգեբանության գործնական ուղղությունները կիրառելու շնորհիվ: ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի կառավարման հոգեբանության ամբիոնի մագիստրանտների մագիստրոսական թեզերի շրջանակներում իրականացված հետազոտություններն ընդգրկում են և արդիական, կատարված եզրակացությունները և գիտական առաջարկներն օգտակար են կառավարիչների, կառավարման համակարգի աշխատակիցների համար: Այդ հետազոտությունների հիման վրա տպագրվել են հոդվածների ժողովածուներ [15, 16]:

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայում իրականացվում են նաև հանրային ծառայողների վերապատրաստումներ, որտեղ դասընթացների 80%-ը հոգեբանության գիտակարգերն են (դասընթացները վերափոխվել են հանրային ծառայողների շրջանում անցկացված հարցումների արդյունքում): Վերապատրաստումների ընթացքում ոչ միայն տեսական գիտելիքներ են տրվում, այլև ձևավորվում և զարգանում են արդյունավետ կառավարում

իրականացնելու համար անհրաժեշտ հոգեբանական հնտություններ ու կարողություններ:

Ակնհայտ է, որ կառավարման հոգեբանության զարգացմանը զուգընթաց առկա են մի շարք խնդիրներ: Այդ խնդիրներն են.

- ՀՀ-ում դեռևս լիարժեք չի գիտակցվում կառավարման հոգեբանության դերակատարությունը գործունեության տարբեր ասպեկտներում, հատկապես՝ կառավարչական:
- Կառավարչի անձի նկատմամբ պահանջը ոչ միշտ է գիտակցվում անձնային և հոգեբանական առանձնահատկությունների տեսանկյունից: Գործատուների կողմից ոչ միշտ է գիտակցվում այն հանգամանքը, որ «լավ կառավարիչը» կամ «լավ կառավարումը» պայմանավորված է ոչ միայն ղեկավարի կամ կառավարչի նեղ մասնագիտական կոմպետենցիաներով, այլև մի շարք հոգեբանական և հոգեֆիզիոլոգիական անհրաժեշտ հատկանիշների հանրագումարով:
- Արդյունավետ կառավարումը շատ հաճախ դիտարկվում է միայն ղեկավարի անձով պայմանավորված գործընթաց, այնինչ կարևոր են նաև արհեստավարժ անձնակազմի առկայությունը կամ դրան հասնելուն ուղղված հոգեբանական աշխատանքները:
- Դեռևս չի ձևավորվել կամ պասիվ ձևավորման փուլում է մասնագիտական ընտրության և հոգեբանական ընտրանքի համապարփակ պահանջը հանրության լայն շերտերի կողմից:
- Բազմաշերտ լուսաբանման կարիք ունեն կառավարչական գործունեության սոցիոմշակութային և էթնոհոգեբանական առանձնահատկություններն ու խնդիրները:
- Մասնավոր և հանրային ծառայության սեզմենտում չկան դեռևս լիարժեք ներդրված մեխանիզմներ ղեկավարների հոգեբանական որակների բացահայտման և դրան համահունչ վերապատրաստում իրականացնելու համար:

Ելնելով վերոգրյալից՝ ուրվագծվում են կառավարման հոգեբանության հեռանկարային խնդիրները:

Կառավարման բովանդակությունը և ձևերը: 21-րդ դարում լուրջ փոփոխություններ են ակնկալվում կառավարման ձևի և բովանդակության մեջ: Դրանք ամենից առաջ վերաբերելու են կառավարման ոճերին, կառավարման մակարդակների քանակի նվազեցմանը: Կրնդլայնվի ենթակային լիազորությունների պատվիրակման պրակտիկան, իսկ անձնակազմի դաժան հաշվետվողականությունն իր տեղը կգիջի նոր, առավել լայն գործնական ազատությանը: Ղեկավարներն առավել մեծ նշանակություն կհատկացնեն թիմային աշխատանքին ինչպես կազմակերպության ներսում, այնպես էլ դրա սահմաններից դուրս:

Ղեկավարի դերը կառավարման մեջ: Կառավարման ժամանակակից հոգեբանական հայեցակարգերում կենտրոնական օղակ է դառնում անձը, նրա հոգեֆիզիոլոգիական, մասնագիտական, բարոյական ներուժը: Դրանցում ղեկավարի անձը դիտարկվում է իբրև բարձրագույն արժեք, իսկ հմուտ աշխատակիցները՝ իբրև արժեքավոր կապիտալ:

Ղեկավարի պատրաստումը: Կառավարման մեջ մարդկային գործոնի արդյունավետ օգտագործման հոգեբանական առանձնահատկությունների, կառավարման կոլեկտիվ սուբյեկտների ուսումնասիրությունը, ղեկավարների պատրաստումն ու ուսուցումը նրանց կրթության ամբողջ համակարգը դարձնում են գործնական հաջողության ամենաորոշիչ գործոնը: Կառավարչական կադրերի ձևավորման համակարգի նախագծման ժամանակ առաջնահերթ է համարվում դրա հոգեբանական հիմնավորումը, ինչը սերտորեն առնչվում է տնտեսական, տեխնոլոգիական, տեղեկատվական և այլ ասպեկտների:

Կառավարչական գործունեության սոցիոմշակութային և էթնոհոգեբանական առանձնահատկությունների հետ կապված խնդիրների լուծումը: Այս հիմնահարցը վերջերս է գրավել կառավարման տեսաբանների և պրակտիկ գործիչների ուշադրությունը: Թեև ակնհայտ է, որ ոչ կառավարման տեխնիկական, ոչ նրա կազմակերպման նորագույն մեթոդները չեն կարող գոյություն ունենալ սոցիոմշակութային, էթնոհոգեբանական միջավայրից դուրս:

Ղեկավարների՝ նորամուծությունների, անկանխատեսելի իրադարձությունների (տեխնոլոգիական աղետներ, անսպասելի փոփոխություններ շուկայում և այլն) պայմաններում աշխատելու հոգեբանական պատրաստվածության հետ կապված խնդիրների վերհանումն ու դրանց վերլուծությունը: Նման պայմաններում ղեկավարը և նրա կողմից ղեկավարվող կազմակերպությունը պետք է ունակ լինեն հաղթահարելու արտակարգ իրադրություններում աշխատելու հոգեբանական և այլ բնույթի պատենշները: Խոսքը սթրեսային գործոնների նկատմամբ ղեկավարի հոգեհուզական կայունության մասին է:

Նոր տիպի ղեկավարների հաղորդակցվելու պատրաստվածության արդիականացումը: Ղեկավարի հաղորդակցվելու հմտությունը կազմակերպության գործունեության արդյունավետության կարևոր գործոն է:

Կառավարման միջազգայնացման հիմնահարցի ուսումնասիրությունը, աշխատանքի միջազգային բաժանման խորացման, տեղեկատվության համաշխարհային համակարգերի ստեղծման հետ կապված նոր իրողությունների իմաստավորումը: Ղեկավարների և կազմակերպությունների զարգացման վրա ազդող էական գործոնների թվում է գլոբալիզացիան (համաշխարհայնացում)՝ իբրև կառավարչական չափորոշիչների էական բարելավման նախադրյալ, նրա միջազգային և համաշխարհային առանձնահատկությունների հաշվառումը, կառավարչական մշակույթում էթիկական կանոնների պահպանումը և այլն:

Այսպիսով, կառավարման հոգեբանությունը ՀՀ-ում, լինելով բավական երիտասարդ գիտաճյուղ, ընդլայնում է իր հետազոտությունների շրջանակները, բացահայտվում են ուսումնասիրության նոր հիմնահարցեր, որոնք էլ հարստացնում են կառավարման հոգեբանության տեսական և փորձարարական հիմքերը: Այդ նոր հիմնահարցերի լուսաբանումը հնարավորություն կընձեռի մշակելու կառավարման հոգեբանության նոր հարացույցներ և սկզբունքներ:

Գրականություն

1. **Աղուզումցյան Ռ. Վ., Լոքյան Ա. Բ., Պետրոսյան Լ. Հ.,** Կոնֆլիկտի կառավարումը կազմակերպություններում, Երևան, «Պետական ծառայություն» հրատ., 2012, 76 էջ:
2. **Ամիրյան Դ. Ս.,** Գործարարության հոգեբանական նախադրյալները, Եր., «Լիմուշ», 2010, 156 էջ:
3. Անձի կենսագործունեության հոգեբանական անվտանգություն, կոլեկտիվ մենագրություն, **Ռ. Վ. Աղուզումցյան, Ե. Բ. Մուրադյան, Վ. Ռ. Պապոյան** և ուր., Եր., ԵՊՀ հրատ., 2015թ., 142 էջ:
4. Անձի հոգեբանական անվտանգության հիմնախնդիրները. կոլեկտիվ մենագրություն/ Հեղ. **Ռ. Վ. Աղուզումցյան** և ուր., Եր., ԵՊՀ հրատ., 2009, 164 էջ:
5. **Բեջանյան Ա. Տ.,** Գործարար միջավայրում կոնֆլիկտների ծագման և հաղթահարման յուրահատկությունները, սեղմագիր, Եր., 2012:
6. **Գևորգյան Ս. Ռ.,** Դժվար կոնֆլիկտածին իրադրություններում պետծառայողների փոխներգործության հոգեբանական հիմքերը, Եր., 2006:
7. **Եղիզարյան Վ. Մ., Սեդրակյան Ս. Ա.,** Կառավարման հոգեբանություն (ուսումնական ձեռնարկ), Եր., Զանգակ-97, 2004, 236 էջ:
8. **Լոքյան Ա.,** Հանրային ծառայողների մասնագիտական գործունեության հոգեբանական առանձնահատկությունները, Եր., ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիա, 2015, 240 էջ:
9. Կառավարչական գործունեության հոգեբանական անվտանգություն, **Ռ. Վ. Աղուզումցյան, Լ. Հ. Պետրոսյան, Ա. Ռ. Խաչատրյան, Լ. Ն. Բոդյան,** Եր, 2017, 128 էջ:
10. «Կառավարչական գործունեության առանձնահատկությունների հոգեբանական նկարագիրը», **Ռ. Վ. Աղուզումցյան, Լ. Հ. Պետրոսյան, Ս. Հ. Պողոսյան, Ա. Ռ. Խաչատրյան,** Կոլեկտիվ մենագրություն, Եր., 2015, ՀՀ ՊԿԱ, 232 էջ:
11. Կառավարիչների հոգեբանական ընտրության գործընթացի առանձնահատկությունները, **Ռ. Վ. Աղուզումցյան, Լ. Հ. Պետրոսյան, Ս. Հ. Պողոսյան, Ա. Ռ. Խաչատրյան,** Կոլեկտիվ մենագրություն, Եր. 2016, 208 էջ:

12. Կառավարչական որակների զարգացման հոգեբանական օրինաչափությունները, **Ռ. Վ. Աղուզումցյան, Լ. Հ. Պետրոսյան, Ս. Հ. Պողոսյան, Ա. Ռ. Խաչատրյան**, Կոլեկտիվ մենագրություն, Եր., 2017, 140 էջ:
13. **Հարությունյան Գ.**, Լիդերության հիմնական հոգեբանական դպրոցներն ու տիպարանությունները (ուսումնական ձեռնարկ), Եր., «Պետական ծառայություն» հրատ., 2012, 92 էջ:
14. «Հոգեբանություն. դեմքեր, փաստեր (ուսումնական ձեռնարկ)», խմբ. **Հ. Մ. Ավանեսյան**, Եր., ԵՊՀ հրատ., 2010, 204 էջ:
15. Հոդվածների ժողովածու.- Եր.: ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիա, 2015.-Հ 735 205 էջ:
16. Հոդվածների ժողովածու.- Եր.: ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիա, 2016, 166 էջ:
17. **Հովհաննիսյան Ս. Վ.**, Մասնագիտական կողմնորոշման հիմունքներ. գործնական հոգեբանություն (ուսումնամեթոդական ձեռնարկ), Եր., ԵՊՀ հրատ., 2014, 332 էջ:
18. **Պետրոսյան Ռ. Հ.**, Իշխանության մոտիվացիայի դրսևորումը կառավարչական գործառույթներում (ուսումնամեթոդական ձեռնարկ), ՀՊՄՀ, Եր., - հեղինակային հրատ., 2012, 70 էջ:
19. **Պետրոսյան Մ. Գ., Զավաղյան Ա. Ս., Ամիրյան Դ. Ս.**, Անձր և պաշտոնը, Եր., «Պետական ծառայություն» հրատ., 2013, 344 էջ:
20. **Ստեփանյան Ս. Գ.**, Կառավարչական գործունեության ազդեցությունը աշխատակազմի ընտրության չափանիշների վրա, սեղմագիր, Եր., 2011:
21. **Агузумцяң Р.**, Принципы психологического проектирования системы профессиональной подготовки: (Учебно-методическое пособие). Ереван, Изд-во «Асогик», 2013, 242 с.
22. **Бодров В. А.**, Психология профессиональной деятельности, Теоретические и прикладные проблемы, М., РАН, 2006, 624 с.
23. **Бурганова Л. А.**, Теория управления, учебное пособие, М.Инфра-М, 2009, 153 с.
24. Проблемы психологической безопасности личности: теоретические и экспериментальные исследования, **Агузумцяң Р. В., Амирян С. С., Папоян В. Р., Мурадян Е. Б., Галстян А. С. Саргсян Д. Ю.**, Издательство ЕГУ, Ереван, 2013, 134с.
25. **Розанова В. А.**, Психология управления. М., 2010, 420 с.
26. **Урбанович А. А.**, Психология управления, Минск, Харвест, 2007, 640 с.

СТАНОВЛЕНИЕ ПСИХОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

Лосян А. Б. (АГУ РА, Ереван, Армения)

Агузумцян Р. В. (АГУ РА, Ереван, Армения)

В статье представлена история становления психологии управления в Республике Армения. Хронологически представлены научные работы, научно-исследовательские центры, программы, способствующие развитию психологии управления. Отмечены современные задачи психологии управления в Армении, также перспективные задачи развития.

Ключевые слова: *психология управления, управленец, эффективность деятельности, развитие, перспективные задачи.*

THE FORMATION OF PSYCHOLOGY OF MANAGEMENT IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

Lokyan A. B. (PAARA, Yerevan, Armenia)

Aghuzumtsyan R. V. (PAARA, Yerevan, Armenia)

The article presents the history of the development of management psychology in the Republic of Armenia. We present chronologically scientific works, research centers, programs that promote the development of management psychology. The article cover the modern issues of management psychology in Armenia, as well as the long-term objectives of development.

Keywords: *management psychology, manager, efficiency of activity, development, long-term objectives.*